

Bir ateistiň hapyzlyk günleri

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Bir ateistiň hapyzlyk günleri BIR ATEISTIŇ HAPYZLYK GÜNLERI

• EZIZ NESIN 100 ÝAŞYND A

Satiranyň ussady... Beýik ýazyjy...

Zyndanlara, sürgünlere, işsizlige, üstüne abanan howp-hatarlara garamazdan ýaşan бүтін ömri-göreşi tutanýerlilik we aýgytlylyk geçen progressiw ynsan...

Agyr döwürleriň gaýduwsyz rewolýusioneri... Zehini, dili we galamy ötgür oppozisioner... Elindäki barjasyny-ýoguny hossarsyz çagalaryň bilimine harç eden gumanist pedagog... Watanyň wepaly ogly... Hakyky ady **Mehmet Nusret** bolan **Eziz Nesiniň** çagalygy respublikamyzyň döreýiş hekaýasyna çalym edýär. Ynha, onuň "gözýaşlary bagryny ezip geçen çagalygynyň hekaýaty... Kynçylyklar içinde geçen çagalyk... Onuň ilkinji ynanç döwürmesi haçan bolduka?

Eziziň üç ýaşyndaky gyz jigisiniň aýaklary ysanokdy. Keseliniň ady ýeter-ýetmezlikden-esewansyzlykdan döreýän süňk hassalygy

– **raşitizmdi.**

Diňe adyny eşden lukmanlary görüp-gürleşip bolmaýan derejede "lýuks jandar" ýalydy.

Ölýän çagalar üçin "Berenem Alla, alanam Alla" diýilýärdi.

Hekimden, dermandan has beter kadaly iýmitlenme, bol-telki azyk bolan bolsady, jigisi düzelip gitmelidi. Emma puly ýokdy. Eziziň ene-atasy pul tölemezen edip boljak ähli däri-dermanlary synap gördüler.

Enesine nesihat berdiler:

"Agşam namazynyň azanyňa gygyrlan wagty çagany gonamçylyga äkidip, bir mazar daşynyň ýanyna taşlap gaýt. Yzyňa seretmän, ýeke damja gözyaş dökmän öýüňe gel. Yzyňyzdan geljek başga bir adam çagaňyzy alyp öýňüze getirer..."

Her gije Ykbal ene gyzyny gujagyna alyp, Eziziňem elinden tutup **"Merkezependi Çürüklük"** gonamçylygyna gatnady.

Bu ýagdaý gyşa çenli dowam etdi, ene ejesi öwrülip yzyna bakdy, ne gyz jigisi aglady...

Bir gün... kakasy Abdyleziz bir alma uzatdy: "Seret oglum, bu almalary saňa Alla gönderdi, dogat et!" Gyz jigisi kakasynyň gujagynda kiçijik tabytly öýden çykyp gitdi. Düşünmedi. Kakasy gyz jigisini gara gutynyň içinde gonamçylyga taşlap gaýdandyr, olam gonamçylykda sagalyp, ylgaý-ylgaý öýe geler öýtdi...

Birnäçe ýyl geçensoň "Gözyaşlaryň içinden geldim, meni satıraçy eden durmuşymdy..." diýipdi...

■ **RABBIKE FERGAB**

Ýaş çäklendirmesi ýokdy, ýöremäge ýaran her bir bala-çaga mekdebe gatnaýardy...

Mekdep metjide ýanaşyk kiçijik külbededi.

Sibýan mekdebine gidende dört ýaşyndady. Ilkinji fesini (osmanly şapkalary, başgap) şonda geýdi.

Mugallymy ýaşaýan raýonynyň ymamydy. Rahläniň öňünde aýbogdaşyny gurup, "Elif-ba" juzyny okady. Namaz sürelerini ýat tutdy.

Günlerde bir gün... "We ila rabbike fergab" diýip-diýmänkä başyndaky fes uçup gitdi. Bir seretse, fesi mollanyň taýagynyň

ujundady. Öýe gidip aglady: "Mollam fesimi aldy." Ejesi: "Maşalla!.. Oglum fergaba gelipdir" diýip ogluny begençli ogşady.

Däp şeýledi. Molla ene-atalara çagalarynyň ýetişendigini şeýdip ýatladýardy we sowgat-salama garaşýardy. Bir uly legen börek berlip, fes yzyna alnardy. Ejesi bir legen börek bişirip ugratdy. Mehmet Nusret garyplygy zerarly bir legen börek ugradyp bilmän, gynanmak gynandy.

Kiçijikdi... baş ýarym ýaşyndaka kakasy bilen birinji gezek tarawa namazyna gitdi. Sejdä gidensoň başyny galdyrmady, uklap galypty...

■ GALIP HOJA

Sekiz ýaşyndady...

Kakasy jumga namazyna gidende ony Geredeli Aly Galip diýen biri bilen tanyşdyrdy.

Aly Galip arap, pars, fransuz dillerini we matematikany suwara bilýän ryfaýy we kadiri derwüşidi...

Şahyrdy, edebi tahallusy bolan **Galibi Nihani** bolan bu derwüş gimn hem düzerdi, hatdatdy...

Döwründen öňe giden aşa zehinli adam bolandygy üçin işan-mollalar bilenem, şeýhler bilenem arasy ýokdy. Şonuň üçin belli bir işleýän ýerem ýokdy. Ol Kasympaşanyň "Çürüklik" tekgesiniň çaklaňja otagynda ýatyp-turýardy.

Ökjesi ýyrtyk joraply, apgyrdy giden aýakgaply, ýarym aç-ýarym dok bu täsin adam puly bolmandygy üçin hammama-da gidip bilenokdy, şonuň üçin köplenç bitläp giderdi.

Mehmet Nusreti, ynha, şü Galip amjasy okatdy. Okamagy-ýazmagy şondan öwrendi. Soň arapça başladylar: Emsile, Bina, Maksut...

Hüsni-hat, ýagny gözel hat (hatdatlyk) sungatyny, kalligrafiýany öwrendi. Gurhan okama ylmyny-tejwidi öwrendi.

Galip amja ölemen kalýankeşdi, okuw sapaklary kofehanalarda-da dowam etdi ýördi:

- Ketebäni çek...
- Baplary sana...
- Zekeräniň ismi-faly?

Şol ikiarada... Galip amja kofehanadakylara Sokraty, Eflatuny, Aristoteli aýdyp berýärdi.

Möwlana Rumydan, Hajy Bekdaş weliden, Ibni Haldundan söz açýardy.

Soňra yzyna gaňrylyp, Mehmet Nusrete: "Müsellesi mütesawiyüladla (eşkenar üçburçlyk) çyz" diýip, sapagyna dowam ederdi.

Bir gün... tasdan deňze gark bolýardy. Galip hoja şol günden soň ony gimnastikadan taýýarlamaga başlady: has berk bedenli we çeýe bolmagy üçin! Emma...

Kakasy gynandy, nämemiş – gimnastika kapyrlykmyş!..

Galip amjasy muny eşdip gaharlandy, pars dilinden okatmagy kesdi, fransuz dilini öwretmäge başlady!

■ ÜMÜR GAPLAP ALDY

Mehmet Nusret hapyz (kary) boldy.

Jüpbe geýdirdiler, başyna saryk bagladylar. Kasympaşa "Uly Cami" metjidinde öýle namazlaryndan soň Gurhan okady.

Diňläp oturanlar aglady we onuň tejwit bilýändigine haýran galdy. Hapyzdy, emma ýaşy kiçidi... Şeýle-de ejesi onuň agzyny beklemegini islänokdy. Kakasy hem onuň diňe orazanyň birinji we iň soňky günü agzyny beklemegine idin berdi. Eziz bolsa çagalygynda gününü sypdyrman agzyny bekledi we...

Remezansa käbir günler tekgede zikire gatnaşdy. Üstünde ak entary, hyrka, başynda depesi tugraly arakiýe bardy. Semahananyň ortasynda on derwüş pyrlanýardy – olaryň biri Mehmet Nusret di.

Derwüşler ýañagyna uýy ýiti çiş batyrýardylar, olaryň biri – Mehmet Nusret di.

Çagalygynyň hezilini görmedi. Çember, zypzyp, bilýe, körebe, elbende, uzynesek, birdirbir (*çagalaryň oýnaýan milli halk oýunlary -t.b*) oýnamady.

Ýazyjy ençeme ýyl geçensoň "Çaga bolup ýeke günüm ýok" diýmelidi...

■ ÖYDÄKI OŇŞUKSYZLYKLAR

Ömürboýy bar iş-pişesi hazyna gözläp ýörmek bolan kakasy Abdylhamyt II-ni uçursyz gowy görýärdi. Mustapa Kemaly halanokdy we oňa **"Kör Kemal"** diýýärdi! Tirkeşýänlerem şeýledi, onuň gatnaýan "Çürüklik" dergähiniň şeýhiniň ogly Ankaradaky milli azat-edijilik hereketine gatnaşyjylaryň garşysyna söweşmek üçin (iňlisleriň döreden) "Kuwaýy Inzibatiýe" hereketine goşulypdy.

Ýogsam bolmasa, onuň Galip amjasy "Kuwaýy milliýäniň" (azat-edijilik hereketini goldaýan watançylar) tarapyndady, garpylaşmagy (ýewropalaşmagy) goldaýardy. Medeniýeti öňe tutýardy.

Ençeme ýyllar geçensoň meşhur ýazyjy şeýle diýipdi: "Galip amjam bolmasady, meni okadyp adam etmedik bolsady, men – häzirki men bolmazdym... Ejeme we oňa ömürbaky minnetdardyrn..." Ejesi ogluny hökümet mekdebine ("Mekdebi iptidaiýe" ýa-da "Iptidaýy mekdebi") bermek isleýärdi. Kakasy bolsa hökümetden geljek her peýdaly zada garşy çykýardy. Onuň ogly hökman hapyz, derwüş ýa-da sarykly molla bolaýmalydy.

Şol döwür **"tenassur"**, ýagny "hristian bolmak" diýen söz bardy, kakasynyň pikirçe hökümet mekdebine gidenler tenassur bolýardylar – kapyra öwrülýärdi...

Osmanly taryh sahnasyndan çekilip, respublika gurulypdy..m

Kakasy nädip gaharlanmasyn: "Çürüklik" tekgesiniň şeýhinden "postnişin" ejazanamasyny alypdy, ýagny indi onuň özüniň tekge gurmaga ygtyýary bardy. Edil şol wagtam respublikamyz tekgeleri uçdantutma ýapdy!..

■ WE RESPUBLIKA

Respublikamyz birnäçe ýyllap işsizligiň derdini çeken Galip hojany Gebzäniň Balçyk obasyna mugallym edip ugratdy. Onuň şägirdi Mehmet Nusret hem respublikamyzyň saýasynda ilkinji puluny gazandy: 50 teňňe!

Kanunda bellenen şertlere görä ymamlar synagdan geçmeli we synagdan geçip bilmedikleriň ymamlygy elinden alynmalydy. Mehmet Nusret Kasypaşanyň bazar meýdanynyň bir çetinde metjidiň ymamyna hepdede 50 teňňä "Tejwit" we arapça okatmaga

başlady.

Respublika Mehmet Nusretiň durmuşyny düýpgöter üýtgedi: 1924-nji ýylda Stambulyň Süleýmaniýe raýonyndaky "Kanuny Soltan Süleýman Iptidaýy" döwlet mekdebine üçünji synpdan okamaga başlady.

Suratkeş bolmagy arzuwlaýardy... Ejesi bolsa onuň deňizçi ofiser bolmagyny isleýärdi...

On iki ýaşynda ejesi inçekesel (tuborklýoz) zerarly aradan çykdy. Görgüliniň soňky sözi: "Oglum ýatymlaýyn okaýar, armanym ýok" boldy...

Darüşşafaka... we Kuleli harby gimnaziýasy...

Mehmet Nusret ofiser bolup ýetişdi.

Wagtyň geçmegi bilen **Eziz Nesin** boldy...

• **Mehmet Nusret öldi – Eziz Nesin ýaşaýar**

– 1935-nji ýylda Kuleli harby gimnaziýasyny (liseýini) gutaryp Harby mekdebe (uçilişä) girdi.

– 1937-nji ýylda kiçi leýtenant çinini aldy.

– 1939-njy ýylda harby ylmy-tejribe mekdebinde okap ýörkä, bir gapdaldan Stambul Çeperçilik akademiýasynyň hem talybydy.

– 1940-njy ýylda 3-nji diwiziýanyň ofiseri bolup Muratla gitdi. Öýlendi.

– 1941-nji ýylda Trakýada garnizonynyň ştabynda işledi.

– 1942-nji ýylda Erzuruma geçirildi.

- 1942-nji ýylda uly leýtenant çinine galdy, işi Karsa geçirildi. Ilkinji çagasy Oýa dünýä indi.
- 1943-nji ýylda ikinji çagasy Ataş dünýä indi.
- 1944-nji ýylda işi Safranbola geçirildi. Safranboludan Stambula gelip Rami gyşlagyna ýerleşdi. Ýolda geçi satyp esgerlerine iýip-içmäge zat alandygy we iki esgerine birugsat "uwolneniýe" (gysga wagtlaýyn rugsat) berendigi üçin "wezipesini hyýanatçylykly peýdalanmakdan" aýyplanyp üç aý gün azatlykdan mahrum edilip, goşunyň hataryndan çykarylady.
- 1945-nji ýylda Stambul Nuruosmaniýede bakgalçylyk etdi.
- 1945-nji ýylda "Karagöz" gazetinde we "Yedigün" žurnalynda redaktorlyk, ýazyjylyk etdi.
- 1945-nji ýylda "Tan" ("Daň") gazetinde makalalar bilen çykyş edip başlady. Gazetiň redaksiýasynyň ýykylyp-ýumrulmagy bilen işsiz galdy.
- 1945-nji ýylda "Cumhuriyet" ("Respublika") žurnalyny çykarmaga başlady.
- 1946-njy ýylda Türkiýäniň Sosialistik partiýasyna agza boldy, soň öz islegi bilen partiýanyň hataryndan çykdy.
- 1946-njy ýylda **Ryfat Ilgaz** we **Sabahatdin Aly** bilen bilelikde "Markopaşa", "Merhumpaşa", "Malumpaşa" ýaly satiriki žurnallary çykardy. Ýazýan zatlary üçin polisiýa edarasynda saklanyp, on ýedi günläp gynadylar. ABŞ-nyň "Trumen doktrinasyna" garşy çykan ýazgysy sebäpli on aý türmede oturdy.
- 1946-njy ýylda Bursa sürgün edildi.
- 1948-nji ýylda **"Eziznama"** kitaby sebäpli garkysyna iş gozgaldy, ahyrynda aklandy. Şol ýyl aýalyndan aýrylyşdy.
- 1949-njy ýylda Angliýanyň korolewasy **Ýelizaweta**, Eýranyň şasy **Ryza Pehlewî**, Müsüriň patyşasy **Faruk** özleriniň mertebesini peseltdiji ýazgylary ýazmakda aýyplap, onuň garşysyna suda arza berdiler. Alty aý azatlykdan mahrum edildi.
- 1950-nji ýylda çykaran "Baştan" žurnalynda Pulitseriň "Marksist filosofiki dersler" terjimesi sebäpli 16 aý türme tussaglygyna we 16 aý sürgüne höküm edildi.

- 1952-nji ýylda Stambulyň Lewent raýonynda "Oluş Kitapevi" neşirýatyny açdy, neşirýat şowsuzlyga uçrady – batdy.
 - 1953-nji ýylda Beýogly raýonynsa "Paradi Fotograf" studiýasyny açdy, olam batdy.
 - 1954-nji ýylda "Akbaba" žurnalynda ýazmaga başlady.
 - 1955-nji ýylda Stambulda diasporalaryň öýüne we dükanlaryna garşy gurnalan 6-7-nji sentýabr çozuşlarynda günäni çepçileriň üstüne atmak maksady bilen tussag astyna alyndy. Alty aý tussaglykdan soň soraga hem çekmän türmeden boşadyldy.
 - 1955-nji ýylda Ilhan we Turhan Selçuk dagylar bilen "Dolmuş" žurnalyny çykardy. "Dolmuş" žurnalynda we "Yeni Gazete" gazetinde makalalar bilen çykyş edip başlady. Maşgala gurdy, öýlendi.
 - 1956-njy ýylda Italiýada geçirilýän halkara bäsleşikde **"Altyn palma"** baş baýragyna mynasyp boldy. Üçünji çagasy Aly dünýä indi.
 - 1957-nji ýylda Italiýada ýene ikinji gezek "Altyn palmany" gazandy. Dördünji çagasy Ahmet dünýä indi.
 - 1959-njy ýylda "Akşam" gazetinde çykyş etmäge başlady.
 - 1961-nji "Tanin" gazetinde çykyş etmäge başlady.
- Ýazýan zatlary sebäpli "Balmumjy" türmesine girdi, dört aý tussaglykda saklanandan soň aklandy. **"ZÜBÜK"** žurnalyny çykardy.
- 1962-nji ýylda Kemal Tahyr bilen guran "Düşün" neşirýatyny näbelli sebäplere görä ýapdy.
 - 1965-nji ýylda elli ýaşynda ilkinji gezek pasport aldy.
 - 1966-njy ýylda Bolgariýa geçirilýän halkara ýumor ýaryşynda **"Altyn kirpi"** baş baýragyna mynasyp boldy.
 - "Milliyet" gazetiniň gurnan "Karagöz Oyunu" bäsleşiginde baş baýragy eýeledi.
 - 1969-njy ýylda Moskwada geçirilýän halkara satira bäsleşiginde **"Krokodil"** baş baýragyny aldy.
 - 1970-nji ýylda Türk dili guramasynyň baýragyna mynasyp boldy.
 - 1972-nji ýylda hossarsyz galan ýetim çagalary okadyp ýetişdirmek üçin "Nesin" fonduny gurdy.
 - 1974-nji ýylda Aziýa-Afrika ýazyjylar soýuzynyň **"Lotus"**

baýragyna mynasyp boldy.

– 1975-nji ýylda Türkiýäniň Ýazyjylar sindikatynyň başlygyna saýlandy.

– 1976-njy ýylda Halkara ýaryşda öňdeligi eýeläp, **"Hiter Petar"** baýragyna mynasyp boldy.

– 1978-nji "Uly iş taşlaýyş" ("Büyük Grev") we "Ýeke-täk ýol" ("Tek Yol") ýaly eserlerinde çepçileri tankyt topuna tutdy.

– 1978-nji ýylda **"Madaralı Roman"** baýragyny aldy.

– 1980-nji ýylda aýaly bilen aýrylyşdy.

– 1984-nji ýylda ABŞ-da geçen halkara toplanşyga pasporty alnandygy sebäpli gidip bilmedi.

– 1984-nji ýylda hökümet agdarylyşygyna garşy çykan "Progressiwleriň şikaýatnamasy" ("Aydınlar Dilekçesi") hereketini gurnady.

– 1985-nji ýylda PEN klubynyň hormatly agzalygyna saýlandy.

– 1989-njy ýylda Demokratik gurultaý geçirdi.

Döredilen "Demokratiýa gözegçilik komitetiniň" başlygy boldy.

1989-njy ýylda Tolstoý adyndaky altyn medala mynasyp görüldi.

1993-nji ýylda **"Aydınlık"** gazetini çykardy, gazetiň baş ýazyjysy özi boldy. Arasynda birnäçe ýazyjynyň we sungat işgäriniň bolan otuz ýedi kişiniň öldürilen Siwas gyrgynçylygyndan aman sypdy.

– 1995-nji ýylda Şwesiýada Bütindünýä parahatçylygyna goşan goşandy üçin ýörite baýraga mynasyp boldy.

– Hem... 1995-nji ýylyň 5-nji iýulynda Çeşmedäki kitap tanyşdyрма-gol çekip berme gününden soň gije sagat 01:05-de aradan çykdy.

Wesýetinde dini depin edilmezligini sargady – "Nesin" fondunyň howlusyna jaýlandy...

Ateistdi... emma...

Yslama garşy gidenokdy, hiç bir dine we **ynanja garşy gidenokdy**.

Onuň garşysyna göreşen zady – **dini perdelenip edilen pyssy-pyjurlyklardy, dinçilikdi**.

Hudaýy – wyždany boldy...

Yaşan ömründe jemi 110 eser ýazdy...

Garşysyna 300 gezek derňew işi gozgaldy. Jemi 5,5 ýyl türmede

ýatdy...

Hakyky ady bilen ýazmaga ýol berilmändigi üçin ýaşan ömründe ulanan edebi lakamlarynyň sany jemi 200-e ýetdi.

Nazym Hikmetden soň dünýäde iň köp tanalýan ýazyjymyz boldy. Türk satirasyny ýer ýüzüne tanatdy...

• **BELLİK:** Ýokardaky hronologik maglumatlary Eziz Nesiniň "Beýle gelen beýle gitmez" ("Böyle Gelmiş Böyle Gitmez") kitabýndan aldym. Okanyňa degýän kitap. Hemmäňiziň Eziz Nesiniň kitaplaryndan 5-10-100 sanysyny satyn alyp, "Nesin" fonduna goşant goşsaňyz, ullakan sogaply işe goşant goşmagyňyzy isleýärin...

Soner ÝALÇYN.

"SÖZCÜ" gazetini, 01.02.2015 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Edebi makalalar